

Eva Trotzig
Stockholm den 20 april 1999

Märkduk och aftontoalett. Två systrar i textil verksamhet.

Inledning

Den textila sfären är en av de utgångspunkter som i *Formering för offentlighet* används för att belysa frågor som gäller hur kvinnor i Stockholm 1880-1920 agerar för förändringar, när de tar ett i olika meningar offentligt, "synligt", rum i besittning.

Den textila sfären rymmer i sig ett spänningsfält. Det är till synes mycket stort avstånd mellan den exklusiva aftonklänningen och det konstlösa förkläde som folkskoleflickan syr sina initialer på – och dessa bokstäver skall vara diskreta.¹ Avståndet är estetiskt, modeplagget är utsökt, förklädet har en given, medvetet flärdfri form. Olikheten mellan de båda textila föremålen är oerhörd när det gäller användning, men den allra största skillnaden ligger i de sociala värden de representerar.

Är meningsfullt och möjligt att analysera en avgränsad textil sektor i Stockholm 1880-1920? Jag vill i projektet se om fältbegreppet kan användas för denna sektor. I synnerhet kommer de relationella aspekterna i begreppet att testas.

Introduktionen här tar sin utgångspunkt i två kvinnor, två systrar. Jag kommer också att presentera två olika samtida företeelser som de bidrog till att lansera. Slutligen kommer jag att ta fram några av de frågor som kan bli aktuella för denna delstudie under projektets fortsatta gång.

Två skräddardöttrar

Först möter vi alltså två unga kvinnor som kom till huvudstaden med gemensamma förutsättningar, dispositioner. Väl där formades deras liv på ett sätt som inte varit möjligt om de stannat i sin födelsestad. Båda blev högt uppskattade i Stockholm och fick positioner som gav både reellt och symboliskt kapital och deras båda verksamheter var vitt åtskilda, men ändå förenade. De hamnade i olika slags positioner och belönades på olika sätt. Frågan är om de befinner sig i samma sektor eller inte.

De två är systrarna Augusta och Hulda Lundin, skräddardöttrar från Kristianstad.²

Augusta Lundin föddes den 13 juni 1840 i Kristianstad. Hon var dotter till Christina Andersdotter, som då var ogift och tre år senare gifte sig med skräddaren Anders Lundin som uppges vara far till Augusta.³ Från denna start som oäkta dotter kom hennes liv att

¹ Folkskoleslöjden är mycket traditionsbevarande, generation efter generation av flickor – mödrar, döttrar – syr och stickar likadana modeller i slöjden. (Se t.ex. Trotzig, Eva, 1989, *Den osynliga texten. Textens roll i den kvinnliga skolslöjden I SPOV Studier i den pedagogiska väven. 7.* Stockholm.)

² Detta paper bygger främst på bearbetningar.

³ Uppgifterna förekommer exempelvis i samtida *Vem är det*.

småningom ändas i hovförsamlingen i Stockholm.⁴ Hulda Sofia Lundin föddes 1847 och var nummer tre av Augustas yngre systrar. Hon var alltså hela sju år yngre.

Vägen från hemmet gick för den äldsta systemen via kurser i klädsömnad och arbete som västsömmerska i faderns skrädveri.⁵ Om Hulda Lundin vet vi att hon gick i Dahlska flickskolan i Kristianstad mellan 1855 och 1863. Hon har själv beskrivit sin skolgång.

”Min första stora ’tur-dag’⁶ – jag ber om ursäkt för ordet, det är mitt eget fabrikat – inträffade vid åtta års ålder, då jag skulle aflägga inträdesexamen vid Dahlska skolan i Kristianstad, min födelsestad. Jag hade de två föregående åren gått i mamsell Pravitz’ småbarnsskola. Jag minns mamsell Pravitz såsom en mycket gammal dam med guldbågade glasögon, där hon satt vid sitt stora bord med snusdosan till höger och ett stort ris till vänster. Omkring 25 småtingar, gossar och flickor, sutto radvis omkring henne, hvar och en på sin stol, som medförts från hemmet.”⁷

Hon undervisade själv de mindre barnen vid Dahlska skolan, och förestod under det sista av dessa år och efter avslutad skolgång även småskolan där, åren 1862-1866. Lönen var blygsam – 30 kronor om året – men ”äran så mycket större”. En tjänst som hon hade vid Willasonska pensionen gav dubbel årslön, men också fri undervisning i ”finare handarbeten och tyska språket.”⁸

Samtidigt som den yngre systemen undervisade yngre barn i den skola där hon själv gick fick den äldre anställning i Stockholm 1865-67 i hattaffär och modehandel. 1867 startade hon en egen syateljé i tre små rum på Malmskillnadsgatan 30.

Samma år som Augusta startade egen ateljé började Hulda Lundin på vårterminen arbeta som folkskollärarinna i Klara församling i Stockholm. Hon fick dispens för att söka ordinarie tjänst som lärarinna och en sådan fast tjänst fick hon 1874 även då i Klara. Några år senare flyttade hon över till Katarina församling.

Från 1874 hade Augusta Lundins verksamhet vuxit och nu startade hon förutom ateljén även modemagasin. Mamsell Augusta grundade sin ateljé med lånat kapital.

Under drygt ett halvår, hösten och våren 1872-73, gjorde Hulda Lundin en studieresa i utlandet. Hon studerade folkskoleväsendet i England och Skottland. Hulda Lundin gjorde ytterligare utlandsresor. Hon var även i Tyskland och Frankrike och deltog i världsutställningen i Chikago. Den tyska studieresan hade till syfte att studera den planmässiga slöjdundervisningen för flickor.

År 1874, 34 år gammal, gjorde Augusta Lundin sin första parisresa för att se på modet. Sådana resor fortsatte hon att företa årligen till modehus och modemagasin. I Paris köptes tyger, garneringar, snörmakerier och modeller. Modellerna kunde vara toiler, dvs uppsydda

⁴ Beskrivningarna av systrarnas liv hämtar faktauppgifter från de biografier som Gunhild Engholm skrivit för *Svenskt biografiskt lexikon*.

⁵ Västsömnad var en kvinnlig syssla, skjortsömnad likaså, rockar, byxor och kavajer syddes däremot av skraddaren.

⁶ Turen bestod i att hon slapp läsa frakturstil vid inträdesprovet. För övrigt beskriver hon de fyra första åren i Dahlska flickskolan som ”de tråkigaste i mitt lif”. (ASU 166 1991 s. 20.)

⁷ Årsböcker i svensk undervisningshistoria. Vol. 166. Uppsala 1991. S. 18.

⁸ ASU 166 1991 s. 20.

halva plagg i ett speciellt tunt tyg avsett för ändamålet. Detta plagg användes så som mönster för tillskärning.

Augusta Lundins förrättning var belägen i det som var centrum i Stockholm, nämligen Brunkebergstorg. Företaget flyttade 1887 till Brunkbergstorg 2 där tre våningar, disponerades. Den översta användes till syateljéer, den mellersta till provrum och lager och den understa som mottagning och kontor. Här fanns hennes företag till 1908, då hon flyttade till Brunkebergstorg 20.

Gurli Linder, skribent och samtidsskildrare, gick som flicka i Hammarstedtska flickpensionen på 1870-talet. Den var belägen i det så kallade Brunkebergs hotell. Linder berättar om en våning som varit möbelmagasin att

”I denna våning inflyttade sedan Augusta Lundin, och vi mötte ideligen i trapporna hennes förnäma kundkrets. Till julen beställde alltid kung Oskar åtskilliga dräkter till hovets damer, som han själv, i sällskap med sina kavaljerer, avsynade. Fröken Lundin skaffade de vackraste mannekänger, och kungen lär ha förklarat att dräkterna togo sig mycket bättre ut hos fröken Lundin. Hon tog ju ett så fantastiskt pris som 50 kronor i sylön!” (Linder 1924 s. 243 f.)

Augusta Lundin var en fantasifull och skicklig sömmerska och hade god smak. Hennes sinne för organisation var parat med begåvning för affärer. Hon var också en för sin tid modern företagsledare, och genomförde till exempel 1890 en förkortning av arbetstiden med två timmar vilket innebar att hennes anställda arbetade från 9 på morgonen till 1900. Övertid var dock vanlig och någon av mamsell Lundins systrar kom till arbetsplatsen varje morgon för att registrera gårdagens övertidsuttag. Lönerna var inte furstliga, de anställda fick förutom lönen mat som tillagats på arbetsplatsen. Mamsell Lundin lät de anställda vara med på de jubileumsbanketter som anordnades och ibland gjorde man utflykter till lantstället vid Ulriksdal. De anställda var ett slags familj, arbetsplatsen ett slags hem. Som ett mått på verksamhetens omfattning kan nämnas att hon 1914 hade inte mindre än 175 sömmerskor och 4 damskräddare anställda.

Mamsell Lundin införde i sin firma den så kallat franska metoden för sömnad, vilket innebar att sömmerskorna specialiserade sig på att sy enskilda moment, till exempel liv eller ärmar. Många skickliga brodöser fanns eftersom det slutande 1800-talets mode krävde deras insatser. Organisationen påminner om konfektionsindustrins sätt att arbeta. I firman användes symaskiner men handsömnaden var det primära.

Hovet och societeten blev hennes kunder och tillverkningen kom att koncentreras på aftontoaletter och kläder för officiella sammanhang. Oscar II brukade ge hovdamerna en klänning från Augusta Lundin i julklapp. Från 1892 var hon drottningens hovleverantör.

Augusta Lundins firma var landets främsta i sitt slag och hon hade kunder från hela landet. Firman var även väl känd i andra länder. Hon behöll sitt engagemang för sitt företag upp i hög ålder. 1919 dog hon. Företaget överlevde henne och drevs av hennes systerson, 1930 upphörde modehuset.⁹

⁹ Augusta Lundin var mytomspunnen. En kurskamrat berättade en gång att när hon var helt liten såg Augusta Lundin henne och utbrast ”Den flickans brudklänning skall jag sy!” Historien är söt, men Augusta Lundin dog långt innan min bekant föddes.

Hulda Lundin fick också en ledande ställning inom sitt område, folkskolan. Hon var kvar i tjänst till 1905.¹⁰ Den undervisning som kom att bli hennes skötebarn var flickornas slöjdundervisning. Jämsides med att hon innehade tjänsten som folkskollärarinna grundade och förestod hon åren 1882-1905 ett slöjdläraryrkesseminarium i eget namn.¹¹ Åren 1885-1905 förestod hon dessutom – som slöjdinspektris – undervisningen i kvinnlig slöjd vid folkskolorna i Stockholm 1885-1905.

När hon 1905 drar sig tillbaka från sin tjänst tar hon tillfället i akt att deklarerera sin grundideologi. Den faller som synes väl in i samtidens syn på barn, där ju Ellen Keys *Barnets århundrade* är ett uttryck för tidsandan. Hulda Lundins syn på hur kroppens och tankens arbete hör samman och påverkar individen var en omhuldad tanke vid denna tid.¹²

”Jag har så länge jag minnes älskat barn, och jag tror att jag i följd därav förstått barnen och de mig. Härigenom har arbetet i skolan blifvit för mig lifvets största lycka. Och jag har också haft en fast tro, att arbete, rätt fördeladt, har en stor fostrande betydelse. Jag menar att andligt och kroppsligt arbete skall gå hand i hand, om skolan skall kunna fostra ett dugande, sundt och harmoniskt släkte.”¹³

Hulda Lundin hade ett starkt engagemang i föreningar och var den första kvinnan som blev ledamot av centralstyrelsen för Sveriges allmänna folkskolläraryrkesförening (1896-1900).¹⁴

Augusta Lundin dog 1919 och två år senare hennes syster.¹⁵

Reformdräkt och skolslöjd

Augusta Lundin och Hulda Lundin kom båda i kontakt med strömningar i tiden. Här kommer två av dessa att tas fram som exempel. Systrarna Lundin bidrog var och en på sitt sätt till att anpassa dessa företeelser till svenska förhållanden. Det är reformdräkten och den kvinnliga skolslöjden. Båda företeelserna är internationella..

Reformdräkten

Det är inte svårt att förstå behovet av en förenklad klädsel för kvinnor på 1880-talet. Männen kläddräkt hade redan börjat utvecklas mot större enkelhet.¹⁶

”Gick ni verkligen omkring och såg ut på det sättet?” fråga alltid med löje och häpnad våra barn när vi ta fram till beskådande gamla porträtt och modejournaler. Ja, det gjorde vi ju verkligen, fastän det nu till och med förefaller oss själva otroligt att vi orkade med så mycket fulhet och onatur. Jägerylle, tjocka, bulsiga underplagg, rysliga snörliv –

¹⁰ Vanligtvis uppges, ex ÅSU 166 s. 21, ”Hulda Lundin genomgick ingen som helst formell lärarutbildning. Hon skolades genom egen erfarenhet och nådde sina framgångar ”genom försakelser och en för svenskens skaplynne mindre vanlig raskhet och energi” (Tidning för lärarinnor 1905 nr 5 återger vad en amerikansk tidning skrivit.) Jag har funnit att hon dock hade viss utbildning, se Trotzig 1997 s 61 f.

¹¹ Hulda Lundin rör sig alltså mellan olika offentliga sfärer. Dels verkar hon i den folkskola som var en stadens angelägenhet, dels företräder hon folkskoleöverstyrelsen som inspektris och slutligen har hon sitt privata seminarium som utbildar handarbetslärarinnor för folkskolan i landet – och för delen också i andra länder.

¹² Trotzig 1992 s. 88 ff.

¹³ ÅSU 166 1991 s. 21.

¹⁴ Andra föreningsengagemang var Svenska kvinnors nationalförbund (1896-1912), Styrelsen för Sveriges läraretidnings förlags aktieförbund (1896-1919) samt av skolresekomm. 1897.

¹⁵ Augusta och Hulda Lundins bouppteckningar finns i SSA.

¹⁶ *Reformdräkten*. 1885 s. xi. Curt Wallis förord. Han medger att ”mannens toilett aldrig i hygienisk befärdhet kunnat uthärda täflan med kvinnans.”

modet föreskrev ju getingmidja – vanligen tre bastanta underkjolar, av vilka en stickad från överst till nederst, och så klänningar med foderkjolar av domestik, och liveen helt infodrade med kypert eller domestik, och inbenade i alla sömmar, vidare höga halskragar, styvade med kanvass, och till sist under någa år turnyren. Och med all denna tyngd vinglade vi oss fram på styltklackar!” (Linder 1918 s. 142.)

1885 fick mamsell Augusta i uppdrag att sy upp en reformdräkt konstnärinnan Hanna Winge komponerat. Hanna Winge skriver själv:

”Vår genialiska modesömmerska, Fröken Augusta Lundin, har äfven insett behovet af en reformdrägt och har med lofvärd beredvillighete ställt sin konstnärliga förmåga och sin goda smak i reformsträfvandets tjänst, hvarföre till henne härmed fram bäres det varmaste tack!” (*Reformdrägten*. 1885 s. x.)

Curt Wallis, professor i medicin, verkade för översättning av en amerikansk bok om reformdräkten. Denna översättning inleddes med två uppsatser en av Wallis och en av Hanna Winge. Boken förseddes med två bilder i färg, en av en modedräkt och en av ett reformerat förslag till festdräkt. Reformeringen av kvinnans klädedräkt, så som den beskrivs i *Reformdrägten*, gick grundligt tillväga. Den inriktades på att förenkla inifrån och ut. I skriften analyserades också dräkten ur estetisk, praktisk, medicinsk och social synpunkt. De delar av skriften som är översatta från engelska är anpassade till svenska förhållanden. Sålunda får man veta att

”Så kallade combinations- eller hela underdräkter af ylletricot /.../, att nyttjas närmast kroppen finns i alla storlekar i Jægerianbodarne hos fru Nicodemi, Engelska Magasinet, Regeringsgatan 38, 1 tr upp. Om bystmåttets storlek uppgifves, anskaffar fru N. Om så önskas, pappersmönster till chemiletten, passande till hvars och ens figur.” (*Reformdrägten*. 1885 s. 223.)

Dräktreformföreningen bildades 1886 vid ett möte, där Ellen Key var ordförande. Gurli Linder skulle komma att bli en varm förespråkare för dräkten. I föreningens program ingick reformerade kläder för spädbarn, flickor och kvinnor. Föreningen upphörde 1903. Föreningen fanns alltså kvar i sjutton år, även om verksamheten så småningom avtog.¹⁷

Tidens namnkunniga stockholmskvinnor, till exempel Calla Curman och Sonja Kovalevsky, uppträdde i reformdräkt. De tillverkades antingen på Handarbetets vänner eller hos Augusta Lundins ateljéer. Augusta Lundin uppskattade det nya modet, men när färgsammansättningar och dräkternas utformning inte längre verkade smakfulla lät Augusta Lundin sina springflickor röra sig i staden i

”de i avseende på fulhet mest raffinerade reformdräkter man gärna kunde fundera ut: rödgula med svarta bårder. Och sedan deras bärarinnor några veckor dykt gata upp och gata ned i dem hade försöken att införa denna reformdräkt fått dödsstöten, något förr och kraftigare än den kanske eljes fått.” (Linder 1918 s. 144.)

¹⁷ Linder 1918 s.142 ff. Linder uppger att följande personer var särskilt aktiva i föreningen: ”professorskorna Marie Louise Berg, Carola Boklund, Julia Jolin, Carin Sjölander och fruarna Kerstin Bohman, Ellen Gyllander, Gurli Linder, Hanna Palme samt gymnastikdirektören Sally Högstedt och lärarinnan vid statens normalskola för flickor Helena Palmquist.” Linder 1918 s. 149.)

Dock var reformdräktens hela idéinnehåll ej bannlyst i och med detta. Föreningen inriktade sig på att verka för en dräkt som motsvarade moderna hälsokrav. I synnerhet var underkläderna viktiga. Föreningen blev framgångsrik under en följd av år och diskussionerna var livliga. Snörlivet ersattes av så kallade reformliv. Föreningen förordade som under plagg så kallad ”combination”¹⁸. Föreningen anordnade en tävling för att få fram en hygienisk skotyp i stället för det rådande modet där ingen skillnad gjordes på höger och vänster sko. Modeller tillverkades av en skoldräkt som fick efterföljd och som dessutom fick medalj både i Petersburg och Paris. En stridsfråga var kjollängden. Föreningen fann de långa släpande kjolarna opraktiska och man formulerade vid ett möte ett upprop om kjollängden. Denna resolution skrevs av Richert von Koch – och syftet var att förmå kvinnor underteckna denna samt förbinda sig att bära kjolar som slutade 10 centimeter över marken. Men von Koch lyckades formulera fel: 10 centimeters kjolar, vilket naturligtvis gav tillfälle till skämt.

Reformdräkten bar många av sin tids strömningar och värden. Den var hygienisk och tog hänsyn till kroppen sådan den var. Den var demokratisk, avsikten var att många skulle använda den. Dräkten gjorde kvinnan synlig, kvinnan hade egna krav och rättigheter. Dräktidéen genomsyras av en tro på expertis, specialister skulle konstruera kläderna, och tron på central dirigeringsform. Utställningsformen utnyttjades för att sprida kunskap om dräkten. Det enkla skönhet var ett ideal.

Folkskolans flickslöjd

Slöjdundervisning för flickor har bedrivits i stor skala form långt före 1880-talet. Men när textilslöjd verkligen får organiserad undervisning så att det blir möjligt att bedriva samma slags undervisning i olika skolor, med olika lärarinnor är den kvinna som genomför detta Hulda Lundin. En reform som den införandet av planmässig slöjdundervisning var möjlig i den starkt centralstyrda folkskolan i Stockholm. Denna undervisning var en anpassning till svenska förhållanden av en tysk, preussisk, undervisningsmodell. Den lundinska slöjdundervisningen innehöll för sin tid moderna inslag – åskådlig undervisning, helklassundervisning, progressivitet. Undervisningen följde en fast plan och ett urval modeller ingick i planen. Metoderna var stickning, virkning (men inte för mycket), och sömnad. Alla modeller skulle ha ett enkelt utförande. Man kan se enkelheten som ett medvetet val: de enkla flickorna skall göra enkla plagg. Det finns många skäl till detta val: man ville att det som tillverkades under slöjdlektionerna skulle vara enkelt, icke utsmyckat och användbart.

Argumenten för textilslöjden i svensk folkskola är samma som förekom i den internationella debatten kring sekelskiftet. Ett tungt skäl för slöjden var att den innebar formell bildning. Det vill säga att kropp och själ båda förädlades genom samspelet i slöjden. Såväl förnuft som händighet utvecklades.¹⁹

Hulda Lundin framför de för tiden moderna argumenten i sin *Handledning*, och hon gör det skickligt. Hon anpassar internationella strömningar i textilslöjdens teori och praktik till svenska förhållanden och utnyttjar därvid den förtrogenhet med undervisning som hon fått under sin tid som lärarinna och inspektris.

Hulda Lundin formade en undervisningsgång för kvinnlig slöjd. För detta fick hon inspiration genom resor och studier av undervisning i handarbete i andra länder. Mest inflytande hade utformningen av slöjdundervisningen i den flickskola och det slöjdläraryrkesseminarium i

¹⁸ Det gäller här ett synnerligen präktigt underplagg med såväl långa ärmar som ben.

¹⁹ Att slöjden också i sig innehöll värderingar som vilade på en helt annan grund hör inte hit.

Berlin som drevs av Rosalie Schallendorf. Metoden spreds i vårt land via Lundins eget seminarium och genom hennes verksamhet som ämnesföreläsare, inspektris, i kvinnligt handarbete.

Slöjdundervisningsmetoden byggde dels på en fast plan för att träna olika färdigheter dels på medvetna pedagogiska överväganden. Här kan nämnas undervisning i helklass, träning till "självverksamhet" och övertygelsen om att träning av kroppen påverkade hela människan. Den kvinnliga slöjdundervisningens syfte var ytterst att skapa en präktig husmor. Det fanns inga som helst tankar på att undervisningen i kvinnlig slöjd skulle förbereda flickor för yrkesverksamhet i textilindustrin.

Lundins seminarium kom att spela en stor roll. Bland annat gick kvinnor som i sin tur utarbetade egna undervisningsgångar genom det. Dock är det inte enbart utbildningsinstitutionen som sådan som har gjort att Lundins inflytande blev så stort både i tid och i rum. Bakom denna spridning ligger metodens tillgänglighet i bokform. *Handledning i metodisk undervisning i kvinnlig slöjd* och *Klädsömnad* är de båda böcker hon publicerade.²⁰ De kom i många upplagor.

Klädsömnad kom åren 1888-1910. Det är en handledning i mönsterkonstruktion och tillklippning av en klänning i 1880-talets stil. Sådana klänningar finns bevarade uppsydda i halv skala som förlaga för flickorna. *Klädsömnad* innehåller inga direkta sömnadsanvisningar. Man kan anta att skraddardottern, sömmerskans syster, förutsatte att sömnaden var välkänd, men modellkonstruktionen behövde stöd. Boken är intressant så tillvida att utgåvorna visserligen förändras. Men modellen – en klänning med åtsittande liv, hela tiden är den samma. Det är svårt att tro att författarinnan har vistats i den miljö där det nya modet tar form!²¹

Den formalism som Hulda Lundins undervisningsmodell anklagades för²² har inte täckning fullt ut i hennes egen pedagogik. Dels beskriver hon humoristiskt och kritiskt den militärt exakta undervisningen i Tyskland²³, dels bygger hennes pedagogiska modell på individuella och självständiga flickor²⁴.

Mode och skolslöjd

Reformdräkten och skolslöjden: båda företeelserna innebär en strävan efter enkelhet, funktionalitet. Ingen onödig utsmyckning, inget onödigt arbete. En annan estetik än den rådande förs fram.

Reformdräkten skulle befria och frigöra den nya tidens kvinna. Estetiken i reformdräkten bar ett budskap och signalerade medvetenhet, respekt för den egna kroppen. Den enkla skolslöjden tog avstånd från samtidens överlastade broderier och införde en modellserie som var enkel. I sig innebar enkelheten ett dolt ställningstagande: detta är det lämpliga, det funktionella, dessa plagg och ting är värdiga den goda modern.

²⁰ *Klädsömnad* kom i fem upplagor åren 1888 till 1910. *Handledning* kom i åtta upplagor åren 1892 till 1924.

²¹ Denna konservatism i modellvalet blev föremål för debatt. Se till exempel xxxx.

²² Se till exempel *Hemslöjdskommitténs betänkande 1917. Avgivet den 10 december 1917. Del 1. Huvudbetänkande*. 1918. Stockholm.

²³ Se till exempel Lundins handskrivna reseberättelse från Tyskland 1882. Folkskoledirektionen. E 1a:13, handlingar. Huvudserie 1882. SSA

²⁴ Tydligast framställer hon sin metod i förordet till *Handledning*. Förordet är det samma i alla upplagorna.

Sammanfattning

Systrarna

Två systrar. Har de samma förutsättningar och kommer de ut i livet med samma dispositioner? Naturligtvis inte – det skiljer sju år i ålder mellan Augusta och Hulda. Augusta var dessutom född innan föräldrarna gifte sig. Detta kan ha givit henne en annan identitet än lillasystemen som hade ärbara föräldrar.²⁵

Augusta Lundin flyttade till Stockholm två år innan systemen Hulda. Hon var således både den äldsta och den som bildade mönster genom att upptäcka de möjligheter huvudstaden erbjöd. De kvalifikationer systrarna fått tidigt i livet genom att delta i arbetet i faderns skrädveri bidrog till att det var möjligt att lämna barndomsstaden. Augusta hade erfarenhet genom att hon bland annat sydde västar och Hulda hade fått sitt yrkesliv förberett när hon som ”stor flicka” fick undervisa de mindre i den flickskola där hon gick.

Båda systrarna ägnade hela sitt liv åt textilier, men på olika sätt. De valde – eller hamnade i - mycket olika positioner i den sektorn. Hulda Lundin arbetade med den kvinnliga slöjden från sin position som folkskollärarinna. Hon lät det kvinnliga handarbetet bli en angelägenhet för samhället. Slöjden i skolan var i hög grad en offentlig slöjd. Lärarinnorna utbildades inom Stockholms skolväsende eller –senare – i seminarium, lärarinneseminarium eller slöjdlärarinneseminarium. Det lärarinnorna skulle lära ut var reglerat av andra än dem själva. Och resultaten av lärarinnornas och flickornas mödor var inget som diskret doldes. De åstadkom en påtaglig produkt, något som kunde nagelfaras av mor och andra. Både lärarinnans och dotterns skicklighet var föremål för granskning.

Systrarna finns i som jag påpekade inledningsvis i ett spänningsfält. Personligen finns de nära varandra, det finns belagt att de bodde tillsammans länge och det är också känt att Hulda Lundin efter sin skoldag var hos Augusta och hjälpte till i ateljén. De har sin samhörighet, sin gemensamma historia, men dessa band är inte statusfyllda. Banden har naturligtvis betydelse för dem båda och deras andra syskon, men i omvärldens ögon ger släktskapen inte systrarna något kapital i Bourdieus bemärkelse. Trots närhet och släktskap befinner de sig på många plan mycket långt ifrån varandra.

Augusta Lundin valde också en synlig och nogsamt synad verksamhet inom det textila området. Hennes toaletter och andra plagg var noggrant arbetade. De tålde den mest närgångna inspektion. Sömmar, underarbete och allt var av yppersta kvalitet. Kläder från hennes ateljé var inga hastverk, att hon hade organiserat arbetet så att hon på förvånansvärt kort tid kunde leverera ett beställt plagg är en annan sak.

Trots att både Augusta och Hulda Lundin valt att verka inom den textila sektorn var deras områden olika. Deras arbeten tillmättes också olika slags symboliska värden. De mötte offentligheten på olika sätt.²⁶

²⁵ Utomäktenskapliga förbindelser har av tradition olika status i olika delar av landet och dessutom skiljer de sig åt över tid. Jag vet inte hur synen på barn födda utanför äktenskapet var på 1840-talet i Skåne.

²⁶ Hulda Lundin var verksam vid en tid när debatten om pedagogik var livlig. Nya tankar gjorde sig gällande och i slutet av epoken 1880-1920 fick Sverige en helt ny läroplan. Slöjdundervisningen har väckt många känslor, det är märkligt hur biografien i *Svenskt biografiskt lexikon* genomsyras av en motvilja mot metoden. Bland annat heter det att metoden ”i andra lärares händer blev L:s metoder intill tråkighet teoretiska och formella.” (SBL artikeln Lundin, Hulda.)

Båda nådde många människor. Många lärarinnor och än fler folkskoleflickor kom i kontakt med Hulda Lundins metoder. Ett stort antal sömmerskor passerade genom Mamsell Augustas ateljé, och flera gånger fler kvinnor såg och drömde om ett plagg med en etikett med texten *Augusta Lundin Stockholm* diskret sydd på insidan.

Överklasskvinnan kom Augusta Lundin mycket nära - fysiskt. Augusta var en av de få som visste hur de kungliga damerna luktade, som kände dem in under kläderna. Hulda kände skolsalarnas kritdoft och folkskoleflickornas lukt. De människor de möter i sitt arbete är lika väsensskilda som de textilier som fyller deras arbetsdagar. De utsökta stofferna i modeateljén och skolslöjdens tätt vävda bomullstyg...

Ett gemensamt drag för systrarna var deras trendkänslighet. Augusta Lundin var den som kände modets skiftningar och snabbt introducerade det senaste. Hulda Lundin fäste sin undervisningsmetod så skickligt i sin samtids pedagogiska tänkande att metoden kunde leva mycket länge.

De är helt klart att det finns ett spänningsfält mellan systrarna Lundins yrkesverksamhet. Det är en tilltalande tanke att systrarna – och andra kvinnor – har olika positioner i ett och samma fält, där värden försvaras och bekämpas, där modernitet och förändring äger rum, där de själva träder in med vissa bestämda ingångsvärden och där deras habitus förändras. De träder in med det symboliska kapital, som deras gemensamma uppväxt i Kristianstad givit dem. De erövrar under sin verksamma tid nya symboliska kapital. De kommer in i fältet med olika men delvis gemensamma förutsättningar och de tillskansar sig väsentligt symboliskt kapital. Men det kapital de erövrar är olika. Båda systrarna har materiella tillgångar, de är inte barskrapade. De har immateriella tillgångar också: de har förbindelser, vänner, kunder, kollegor. De deltar i olika sammanhang.

Skräddardöttrarna gör sin karriär. De är respektabla och de respekteras. Hulda Lundin accepteras av borgerligheten och ingår i Nya Idun. Där finns ingen plats för Augusta. Augusta som överklassen är beroende av kan inte accepteras i detta högborgerliga sällskap.

”Överlappande sfärer”

I projektet *Formering för offentlighet* riktas intresset mot de ställen där olika sfärer överlappar, dvs skärningspunkter mellan sfärer eller områden som är gemensamma för två eller flera sfärer. Jag kommer här att antyda på vilka sätt den textila sfären har förbindelser med andra sfärer som identifierats i projektet.

Systrarna Lundin har i mitt paper stått i fokus. I kretsen av de kvinnor som vi porträtterar i *Formering för offentlighet* är de i någon mån avvikande. De har haft ett gemensamt barndomshem i Kristianstad, de för inte med sig något självklart symboliskt kapital från sin ursprungsfamilj in i vuxenlivet. De har inget efternamn som ger associationer, de rör sig inte i kretsar av uppburna och kända personer. De ovanliga, de bärs inte av börd, de har – vad vi vet – inga betydelsefulla skolkamrater eller väninnor från hemstaden. De har föräldrar och syskon, men det är tveksamt om dessa släktingar stöttat dem ekonomiskt på samma vis som många av projektets övriga kvinnor. Trots att de inte har en medfödd social ställning kommer de att ingå i samma sfärer som kvinnor som har ett betydande symboliskt kapital redan när de föds. Hulda Lundin är medlem i Nya Idun som många av de borgerliga kvinnorna i projektet. Hon gick en lärarinnekurs samtidigt med exempelvis Anna Hierta Retzius och Ellen Key. Augusta Lundin kände hela det översta skiktet i staden. Båda ägde egna hus och de förflyttade

sig således både geografiskt och socialt. Deras kapital förändrades också, såväl det ekonomiska som det sociala.

Med systrarna Lundin kommer också andra kvinnor in i projektet. De för med sig folkskoleflickor, generation efter generation. De för med sig de textilarbeterskor som fick sitt hemlika yrkesliv i Mamsell Augustas ateljé. Arbetarklassen finns således jämte borgerskapet.

I den textila sfären ryms ett gap: gapet mellan haute couturen och trasan, där finns klasser som är vitt skilda. I mitt delprojekt av *Formering för offentlighet* kommer kvinnor av olika klasser att tas upp. Jag är alltså inte inriktad på den borgerliga stockholmskvinnan utan också på arbeterskorna. Textilindustrin var stor och sysselsatte många kvinnor. Textilarbeterskorna kommer alltså att figurera i mitt delprojekt.²⁷

Mellan den textila sfären och den publicistiska finns band. Gurli Linder var verksam som skribent och skrev sin tids historia i ett par böcker²⁸. Linder var också aktiv i Dräkthereformföreningen.

Att i essäistisk, journalistisk eller nästan skönlitterär form publicera sig var ett sätt att försöka skapa opinion kring sociala frågor. Denna väg att väcka känslor i samtiden användes av Gerda Meyerson²⁹. I *Svenska hemarbetsförhållanden* och *Arbeterskornas värld* väcker hon opinion för bland annat textilarbeterskor.³⁰

Den textila sfären överlappar på många sätt den filantropiska sfären. Detta gäller på ett plan där opinioner skapas. Textilsektorn var omfattande. Under epoken sysselsattes många kvinnor av textilindustrin. Deras arbetsförhållanden kunde vara undermåliga. Här är Gerda Meyerson en av aktörerna. Hon verkade inom CSA (Centralförbundet för socialt arbete) och Fredrika Bremerförbundet.³¹ I skolslöjden kan också filantropiska drag ses: ett starkt behov av att skapa rena och hela familjer genom att utbilda flickorna fanns.

Att den textila sfären och den pedagogiska har beröringspunkter framgår ovan.

Vi skall inte blunda för att det finns repellerande krafter inom och mellan sfärer. Under epoken finns en strid om vad som är tillåtet eller önskvärt när det gäller textil produktion. Vad skall tillverkas i ett enkelt hem? Vad skall "förbjudas"? I den kvinnliga skolslöjdens produktion finns en uteslutning, det flärdfulla, det utsmyckade och så vidare finns det inget utrymme för.

²⁷ Textilarbeterskorna organiserade sig tidigt fackligt. De var också en av de större medlemsgrupperna i Tolfterna.

²⁸ Linder, Greta, 1924, *På den tiden. Några bilder från 1870-talets Stockholm*. Stockholm.

Linder, Greta, 1918, *Sällskapsliv i Stockholm under 1880- och 1890-talen. Några minnesbilder*. Stockholm.

²⁹ Meyerson, Gerda, 1917, *Arbeterskornas värld*.

³⁰ Meyerson, Gerda, 1908, *Svenska hemarbetsförhållanden. En en undersökning utförd som grund för Centralförbundets för socialt arbete hemarbetsutställning i Stockholm, oktober 1907 / under fleras medverkan utarbetad af Gerda Meyerson*. Stockholm. Meyerson, Gerda, 1917, *Arbeterskornas värld. Studier och erfarenheter*. Stockholm.

³¹ Manns, Ulla, 1997; *Den sanna frigörelsen. Fredrika Bremerförbundet 1884-1921*. Agda Montelius som var ordförande i Fredrika Bremerförbundet var tillsammans med Gerda Meyerson och G. H. Von Koch och Ernst Beckman initiativtagare till CSA. (Manns 1997 s. 199.)

Hänger den textila sfären samman?

Frågan är naturligtvis berättigad. Har den konstlösa monogramduken något att göra med det senaste modet sytt av flinka sömmerskor?

Märkduken – eller snarare monogramduken – och aftontoaletten markerar två extremer i den textila sfären. Duken med monogrammet, de egna initialerna eller helt enkelt skolans, skulle användas för att lära in åtminstone två olika sätt att sy korsstyggn. Dessa sömmar skulle synas och de hade verkligen en funktion: detta tillhör mig. Och så på andra ytterkanten den eleganta toaletten som skulle sys med sömmar och stygn som ej skulle synas (om det inte var dekorativa sömmar vill säga) bara finnas. Vi vet ju att det mellan det osynligt sydda eleganta plagget och monogrammet i rött finns ett systemskap, systrarna Lundin. Det finns fler beröringspunkter, de bär var och en på sitt sätt sin samtid. Märkningen markerar det textila reviret, ägandet. Elegansen visar bärarinnans medvetenhet om sin tid, hennes tillhörighet i samtiden. Det ekonomiska värdet, priset, är med nödvändighet högt. Plagget har krävt mycket arbete, materialet är av god kvalitet, kunskap om modet ligger bakom plaggets form. Och det symbolvärde ett ateljésytt plagg äger är mycket högt

Den textila sektorn har ett materiellt liv, förkroppsligat och påtagligt, som bär information om det sociala livet. Sannolikt kommer det visa sig att samma kultursociologiska begrepp som hjälper oss att öppna den sociala verkligheten kommer kunna ge fördjupade insikter i samspelet mellan det levda livet och dess manifestationer, kläder, bostäder...

Rör de sig då inom ett fält i Bourdieus mening? Utkämpar de på något sätt en kamp, säregen för fältbegreppet, om värden som de är överens eller oeniga om? Jag är inte beredd att ge något slutgiltigt svar på om huvuvida ”det textila” runt sekelskiftet 1900 kan sägas vara ett och samma fält. Detta får analysen under projektets gång visa.

Persongalleri

Key, Ellen 1849-1926
Linder, Gurli 1845-1905
Lundin, Augusta 1840-1919
Lundin, Hulda 1847-1921
Meyerson, Gerda 1866-1929
Winge, Hanna 1838-1896

Litteraturförteckning

Ajkay, Anna von, Man kan om man vill, sa sömmerskan Augusta Lundin. I: *Kunligt klädd. Kunligt mode*. 1987. Stockholm.
Appadurai, Arjun, 1986, *The social life of things*. Cambridge.
Cock-Clausen, Ingeborg, 1994, *Moden 1890-1920. Historicisme og nye tider*. Köpenhamn
Dagny: tidning för svenska kvinnorörelsen. 1886-1913. Stockholm.
Hagemann, Gro, 1988, *Lavtlønnsyrker blir till*. Oslo.
Hammar, Inger,
Hazelius-Berg, Gunnel, 1949, *Dräktreformer under 1880-talet*. I: *Fataburen* 1949 s. 167-188
Idun : illustrerad tidning för kvinnan och hemmet. 1888-1963. Stockholm.
Hering, Sabine, & Maierhof, Gudrun, 1991 *Die unpässliche Frau. Sozialgeschichte der Menstuation und Hygiene. 1860-1985*.
Key, Ellen, 1900, *Barnets århundrade*. 1-2 Stockholm.
Linder, Greta, 1924, *På den tiden. Några bilder från 1870-talets Stockholm*. Stockholm.

- Linder, Greta, 1918, *Sällskapsliv i Stockholm under 1880- och 1890-talen. Några minnesbilder*. Stockholm.
- Lundin, Hulda; 1892, *Handledning i metodisk undervisning i kvinnlig slöjd*. [8 upplagor 1892-1924] Stockholm.
- Lundin, Hulda, *Klädsömnad*. 1888. [5 upplagor 1888-1910] Stockholm.
- Maierhof, Gudrun, & Schröder, Katinka, xxx *Sie radeln wie en Mann, Madame. Als die Frauen das Rad eroberten*. xxx
- Meddelanden till allmänheten ang. reformdräkten* 1886
- Meyerson, Gerda, 1907, *Svenska hemarbetsförhållanden*. Stockholm.
- Meyerson, Gerda, 1917, *Arbeterskornas värld*. Stockholm.
- Nilsson, Emil, 1885, *Våra kläder*. Stockholm
- Reformdräkten*. En bok för qvinnor af qvinnor. 1885. [Övers. från eng.]
- Trotzig, Eva, 1989, Den osynliga texten. Textens roll i den kvinnliga skolslöjden I *SPOV Studier i den pedagogiska väven*. 7. Stockholm.
- Årsböcker i svensk undervisningshistoria*. Vol. 199. Uppsala 1991.

Arkiv – att besöka

Dräktreformföreningens protokoll, handlingar och mönster: Fredrika Bremerförbundet

Nya Iduns protokoll

Handarbetets vänners protokoll

Gurli Linders efterlämnade papper ang dräktreformföreningen (Nord mus)

Urklipp

Diskussion över dräktreformföreningens modeller, särtryck. Svenska läkaresällskapets förhandlingar. 1887.

Eriksson, Eva, *Den moderna stadens födelse. Svensk arkitektur 1890-1920*.

Lindgren, Leon, 1881-1882, *Om helyllebeklädnaden enligt professor doktor Jaegers system*. 1-2. (häften) Stockholm

Widerström, Karolina, 1893, *Den kvinnliga klädedräkten*. Stockholm